

Абдуллаев Р.М., Расулова З.А.

ЭМГЕККЕ ТАРБИЯЛООДО ЭЛДИК ПЕДАГОГИКАНЫН МААНИЛҮҮЛҮГҮ

Абдуллаев Р.М., Расулова З.А.

ВАЖНОСТЬ НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКИ В ВОСПИТАНИИ К ТРУДУ

R.M. Abdullaev, Z.A. Rasulova

THE IMPORTANCE OF FOLK PEDAGOGY IN THE EDUCATION TO WORK

УДК:371/126

Бул илимий макалада эмгек тарбиясы жөнүндө кеңири сөз кылынган. Эмгекке тарбиялоодо элдик педагогиканын өтө маанилүүлүгү, анын орду, айрыкча макал-лакаптар аркылуу эмгекчилдикке тарбиялоо жөнүндө айтылат.

Это статья о воспитании и трудовом воспитании. В трудовом воспитании молодого поколения главную роль играет народная педагогика.

This article is about labour education. It contains information about the significance of folk pedagogy in labour education, its place and especially the role of

Бул макалабызда эмгекке тарбиялоонун элдик педагогикадагы орду жана маанилүүлүгү жөнүндө сөз кылмакчыбыз. Эгемендүү республикабыздын өнүгүүсү үчүн эмгектенүү жана эмгек тарбиясы актуалдуу маселе экендиги талашсыз.

Кыргыз Республикасынын президенти А.Ш.Атамбаев 2014-жылды «Мамлекеттүүлүктү бекемдөө» жылы деп жарыялады. Бул маселе боюнча бир топ жакшы иштер иш жүзүнө ашырылып жатат. Кыргыз Республикасынын ар бир жараны мамлекеттүүлүктү бекемдөөгө өз салымын кошуусу зарыл. Биздин оюбузча ар бир жаран өз эмгеги менен жооп берүүсү абзел, албетте акыл эмгеги болобу, кол эмгеги болобу – бул эмгек.

Макалабызда эмгек тарбиясы жөнүндө жана анны иш жүзүнө ашырууда элдик педагогиканын маанилүү экендиги жөнүндө, айрыкча бул тарбиялоодо макал-лакаптардын ролу чоң экендигин баса белгилегибиз келет.

Тарбиялоону турмуш менен, эмгек менен түздөн-түз байланыштыруу принцибинин негизделиши байыркы доордогу педагогикалык ой толгоолордо орун алган. Анткени, жаш муундун калыптанышы анын коомдук турмушка, эмгекке болгон мамилесине түздөн-түз көз-каранды болот. Инсан эмгектенүүнүн жогорку маданиятына ээ болгондо гана, анда ал өзгөрүп туруучу коомдо дагы өзүнүн ордун, статусун аныктай алат.

Эмгектенүү менен гана ар бир тарбиялануучу физиологиялык, руханий жактан өнүгөт, аныкталган мүнөздөргө, сапаттарга жана социалдык тажрыйбага ээ боло алат¹.

Жаштарды тарбиялоодо алардын коомдогу жана

адамдын жашоосундагы эмгектин ролун туура түшүндүрүү, материалдык жана руханий байлыктарын түзгөн эмгек – адамдардын сыйлоо, эмгекке теория жүзүндө гана эмес, түздөн-түз эмгектенүү менен үйрөнүү өндүрүштүн негиздери менен тааныштыруу өтө маанилүү болуп эсептелинет.

Инсан өмүр бою тарбияга муктаж. Инсандын эмгекчил болуп жетилүүсүндө элдик педагогиканын орду чоң. Ата-бабаларыбыз ушул күнгө чейин эмгекти ыйык тутуп келишкен, чарбачылык, дыйканчылык, аңчылык алардын эзелки кесиптери болуп келген.

Элдик педагогика туурасында айта турган болсок «Элдик педагогика – бул улут улут болуп калдыптанганга чейин эле узак мөөнөт жашап, белгилүү географиялык жана тарыхый шарттардан, элдин керектөөлөрүнүн негизинде өнүгүп-өркүндөп, адамды муундан-муунга мурасталган, идеялардын, ишенимдердин, ыймандын нарк-дөөлөттөрүнүн духунда тарбиялоого багытталган эмпирикалык билимдердин жана практикалык иш-аракеттердин бөтөнчө системасы» деп белгилейт этнопедагог А.Алимбеков².

Жаштарды эмгекке тарбиялоо үй-бүлөдөн жөнөкөй иш-аракеттерди өздөштүрүүдөн башталып, бала бакчада, мектепте, коомдо, ЖОЖдо, ишкана, мекемелерде улантылат.

Мектепте окуучулардын иш-аракети табигый жумуш жана эң керектүү турмуш-тиричилик аракеттери болушу керек. Эмгек политехникалык даярдык менен тыгыз байланышта. Политехникалык билим азыркы жаңы техникаларды өздөштүрүүдөгү маанисин билип, уюштурууга, окуучулардын жалпы эмгек жөнүндөгү билим жана ыктарды үйрөнүүгө, эмгекке туура чыгармачылык мамиле кылууга; келечекте кесипти туура тандоого жардам берет. Демек, техникалык билим балдарды эмгекке тарбиялоонун базасы болуп эсептелет.

Эмгекке тарбиялоодо мектептин дагы мааниси өзгөчө. Бул тарбиянын ийгиликтүү болушу, аны туура уюштуруп, педагогикалык шарттарды сактоого байланыштуу:

- балдардын эмгеги окуу-тарбия иштеринин милдеттери менен тыгыз байланышта болушу;
- коомдук пайдалуу эмгек баланын жекече кызыгуусу менен жана анын коомго, үй-бүлөгө

¹ Э. Мамбетакунов, Т. Сияев, Педагогиканын негиздери, Б,2008ж.

² А.Алимбеков, Кыргыз этнопедагогикасы, 1-бөлүк, Б, 1997ж. (7-бет)

тийгизген пайдасын сезүүсү ;

- Эмгек баланын жашына жана күчүнө ылайык болушу ыктымал, анткени оор эмгек баланын ден соолугуна зыян келтирүүсү;

- коллективдүү жана жеке аткарыла турган иштер жоопкерчилик менен өз убагында, сапаттуу, ийгиликтүү бүтүшү;

Эмгек тарбиясынын натыйжалуулугу окуучулардын чыгармачыл активдүүлүгүн жана адептүүлүк жактан калыптанышынын пайдубалын түзөт³.

Эмгек – бул материалдык жана ички жан дүйнөнүн байлыгынын булагы. Үй-бүлөдө, коомдо, мектепте, мекеме-ишканаларда туура жолго коюлган эмгек тарбиясы, жаш муундун коомдук пайдалуу эмгекке аралашуусу адептүүлүккө, интеллектуалдуулукка, гумандуулукка калыптануусунун негизги фактору.

Эмгек адамдын дене түзүлүшүнүн өнүгүүсүнө түздөн-түз жардам берет, дененин кыймылдары таза абада эмгектенүү, кол эмгеги адамдын акыл-эс жагынан өнүгүүсүнө таасир этип, эмгекчилдикке, акыл эмгеги менен кол эмгегин айкалыштырууга алып келет.

Элдик педагогиканын маанилүүлүгүн өз убагында байкаган К.Д. Ушинский: «Кимде ким эмгектин сезимге тийгизген таасирин сезбесе, эң оор кол эмгегинен кийин асмандын ачыгын, күндүн нурун, элдердин боорукерлигин сезбесе, анын жүзүнөн кайгы-капа, жиндүү, көңүлү чөгүү сезилсе, анда ал эч нерсе кылбаган, бекерпоз, кыларга иши жок кайгыланган адам экенин билдирет» деп туура баамдаган.

«Тарбия эгерде адамга бакыт кааласа, аны бактылуу болууга гана эмес, турмушта эмгектенүүгө даярдоо керек» - деген К.Д. Ушинский. Ошондой эле А.С. Макаренко эмгектин эң негизги функциясы окуучулардын жолдоштук мамилесин, коллективдүүлүк жана жоопкерчилик сапатын калыптандыра тургандыгын айткан. «Биз билебиз, – деген ал, – бардык адамдардын жаратылышында бирдей эмгек жөндөмү бар, бирок кээ бири өтө аракетчил, эң оор ишти да жеңил аткарат, кээ бири жөнөкөй нерсени да жасай албайт. Бул сапаттар адамга тукумдан берилбейт, ал үйрөткөндөн, табияттан болот».

Орто Азиядагы окумуштуу-энциклопедиячылар биздин даанышман бабаларыбыз Беруни, Ибн Сина, Фараби, Омар Хаям, Кей Кавус, Махмуд Кашкари жана Жусуп Баласагындр инсандын жетилүүсүндөгү эмгектин ролун өтө жогору баалап, эмгек тарбиясынын назариятын илимий негизде иштеп чыгууга далалаттанышкан. Ибн Сина, Кей Кавус балдарды жашынан үй-тиричилигиндеги эмгекке чегип, турмушка даярдоо маанилүү деп эсептешкен⁴.

Эмгек тарбиясынын орчундуу маселесине Н.К.Крупская, А.В. Луначарский, А.С. Макаренко да

өтө көп көңүл бурган. Эмгек тарбиясынын принциптерин, уюштуруу формаларын жана усулдарын илимий негизде иштеп чыгууга В.А. Сухомлинскийдин салымы баа жеткис. Эмгек инсандын интеллектуалдык жашоосун байытып, анын жана жамааттын акылынын мазмунун чыгармачылык кызыгуусун, адебинин бүтүндүгүн жандандырып эстетикалык сулуулугун көкөлөткөндө гана тарбия берүүчү күчкө айланат. Ошондой эмгек гана адамды эмгектеги чыгармачылыкка умтултуп, эмгек маданиятына ээ кылат. Эмгек маданияты инсандын руханий жетилүүсүндөгү коомдун жыргалчылыгы үчүн эмгектенүүсүз тура албай калган учуру. Андай эмгек инсандын ыйманын тазалап, жамааттын жашоосун руханий жактан байытат. Ошондой эле ийгиликтүү, эмгектенүү республикабызда учурдун талабы.

Эмгектин бийик адеби, анын коомдук пайдалуу багыттуулугу. Бала коомго пайда келтире турган эмгекке умтулуусун тарбиялоого жетишүү өтө маанилүү. Андай эмгек жаштардын адебин чыңайт. Балдарга адам өз максатына эмгектенүү менен гана жете аларын терең түшүндүрүп, эмгектин түрлөрүнө карабастан, аларга туура, оң мамиле жасоого багыттоо, эмгек тапшырмаларын аткарууну бүгүндөн эртеге которуп коюу туура эместигин жаш муунга жеткирүү өтө маанилүү. Күнүгө үзгүлтүксүз жүргүзүлгөн эмгек гана руханий жашоону байытат. Күнүгө кам көрүп, ой-мүдөөсүндө турган үзгүлтүксүз туруктуу эмгекте гана адамдын чыгармачылыгы өркүндөшү мүмкүн.

Балдардын түрдүү эмгегин камсыз кылып, аларды айыл чарба жана өндүрүш менен байланыштырып, окуучуларды жашынан эмгекке чеге турган материалдык база түзүү – бул өтө маанилүү педагогикалык проблема⁵.

Технологиялык жараян жана машина, техника канчалык татаалдашып өнүкпөсүн, кол эмгеги өндүрүштүн маанилүү элементи болуудан калбайт. Эмгектин техникасы менен технологиясы канчалык татаал болсо, техниканы өздөштүрүү үчүн кол эмгегинин жөнөкөй эле ык, машыгууларын үйрөтүүгө ошончолук көп мээнет жумшоо зарыл.

Эмгектин адамды жаратуучу кудуретин жана эмгек тарбиясынын усулдарынын илимий негизин акыл калчап туура түшүнгөн эл: «Көрө-көрө көсөм болот, сүйлөй-сүйлөй чечен болот», «Энени көрүп кыз өсөт, эжени көрүп сиңди өсөт», «Устадан шакирт озот» деген макалдарында балдардагы өзүнөн улуулардын, ата-эненин, ага-эжелеринин, мугалим, тарбиячынын эптүү, чеберчилик менен кумарланса, ал учкун балдардагы дүрмөттү от алдыраары жакшы ийгиликтерди жаратаарын айгинелейт. Демек, эмгек тарбиясын уюштуруу да биз элдик педагогиканын, даанышман бабаларыбыздын нускалуу осуяттарын угуп, кыргыз элинин улуттук психологиясындагы социалдык абалындагы, нарк нуска-

³ З.Курбанова, М. Абдыкеримова, Педагогикадан мамлекеттик экзамен тапшырабыз, Б., 2010ж. 46-бет

⁴ Б. Апыш ж.б., Педагогика, Б., 2002-ж.360-бет

⁵ Б. Апыш ж.б., Педагогика, Б., 2002-ж, 365-бет

сындагы өзгөчөлүктү эске алсак, эмгек тарбиясын ишке ашырууда көп ийгиликтерди камсыз кылууга жетишмекпиз. Эмгек тарбиясынын түпкү максаты жогоруда биз эскерткен жагдайларды мүмкүн болушунча толук эске алуу менен балдардагы эмгекке болгон аң сезимдүү мамилени, эмгекке болгон жана эмгек адамдарына болгон сүйүү, коомго жана адамдарга пайдалуу эмгекти аткарууга болгон психологиялык даярдыкты калыптандыруу болот⁶.

Ата-бабаларыбыз эмгек тарбиясынын чыныгы инсанды калыптандырууда ролун туура түшүнүп, балдарды жашынан үй-тиричилигине тынбай иште-тип үйрөткөн. Балдарды эмгекке психологиялык жактан даярдоого болгон элдин ой-мүдөөсүн, чагылдырууда «Кары келсе – ашка, жаш келсе - ишке», «Кылганың биз үчүн болсо, үйрөнгөнүң өзүң үчүн» - деген сыяктуу макалдар айтылып келет

Ата-бабаларыбыздын кылымдар аша бизге жетип келген накыл сөздөрүнүн, макал-лакаптарынын жаш муундарды эмгекке тарбиялоодогу ордун белгилебей кетүүгө болбойт. Ал макалдар эмгекти, эмгекчилдикти абдан маанилүү экендигин даңазалоо менен ар бир инсанды эмгекке, эмгекчилдикке чакырып келет. Мисалы: «Адам кааласа таштан суу, такырдан гүл чыгарат», «Күмүш терди төкпөсөң, алтын данды ала албайсың», «Адал эмгек абиир таптырат, адам эмгек азабын тарттырат», «Акылыңдан адашсаң, эмгек менен дарылан»,

«Кетмен менен иштебей нан таппайсың, чеке терсиз мал таппайсың», Ошондой эле элибизде «Эртең менен эрте турсаң, желип өткөн жел келет», деген нускалуу сөздөр, «Адам – эмгеги менен адам», «Адам эмгеги менен баалуу, эмгеги менен даңктуу», «Адамды адам кылган асыл эмгек», «Адамдын эмгектен башка улуу тиргеги жок», «Артык өнөр баш жарбайт», «Ашың калса калсын, ишиң калбасын» сыяктуу элибиздин макал-лакаптары бардыгыбызды чын эмгекке, эмгекчилдикке үндөйт⁷.

Элдик макал-лакаптарды турмушта колдонуу менен жаш муундарды, жаштарды ыймандуулукка жана эмгекчилдикке тарбиялоодо элдик педагогиканын маанисин туура түшүнүп, аң сезимибиз менен туюп, бири-бирибиз менен болгон мамилелерибизде пайдалана билсек, ата-бабаларыбыздан калган мурастардын баркын жана баалуулугун жоготпойбуз деген ойдобуз.

Адабияттар:

- 1 Э. Мамбетакунов, Т. Сияев Педагогиканын негиздери, Б., 2008-ж.
- 2 А.Алимбеков Кыргыз этнопедагогикасы, 1-бөлүк, Б., 1997-ж.
- 3 З. Курбанова, М. Абдыкеримова Педагогикадан мамлекеттик экзамен тапшырабыз, Б., 2010-ж.
- 4 Б. Апыш ж.б., Педагогика, Б., 2002-ж.
- 5 Б. Гулия Таджиев, А. Курманбекова Накыл сөз, казынасы, Б., 2011-ж.

⁶ Б. Апыш ж.б., Педагогика, Б., 2002-ж, 370-бет

⁷ Б. Гулия Таджиев, А. Курманбекова, Накыл сөз, казынасы, Б., 2011-ж. 306-бет

Рецензент: д.пед.н., профессор Бабаев Д.Б.